

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-53-2-85>
УДК [338.2+334.7+378:33](477)(048)

М. В. ІВАЩЕНКО

кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: m.v.ivaschenko@nlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-1783>

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИ З ПРОБЛЕМ ВІДБУДОВИ ТА ПОДАЛЬШОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ¹

У статті проаналізовано та узагальнено основне коло питань, що стосуються сучасної економіки України в умовах війни та майбутнього повоєнного відновлення, які висвітлено в наукових дослідженнях студентів і представлено на регіональній науково-практичній конференції молодих учених «Економіка, підприємництво та економічна освіта в умовах сучасних викликів» (31 березня 2023 р., Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого).

Ключові слова: бізнес-економіка, економіка воєнного часу, глобальна економіка, підприємство, конкуренція, конференція.

JEL Classification: E30, F01, H53, H56, L10, L20.

Постановка проблеми. Кафедрою економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в режимі онлайн 31 березня 2023 р. була проведена регіональна науково-практична конференція молодих учених «Економіка, підприємництво та економічна освіта в умовах су-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961).

© Іващенко М. В., 2023. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

часних викликів»¹, у якій узяли участь студенти й науковці не тільки факультету приватного права та підприємництва НЮУ, а й Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця та Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Очевидно, що наукові дослідження є важливим елементом у вищій освіті для студентів економічної спеціальності. Здійснюючи дослідження, студенти закріплюють набуті теоретичні знання, розвивають практичні навички та розширюють свої компетенції в обраній галузі. Участь у наукових заходах дозволяє студентам займатися власними дослідженнями й відкривати для себе нові знання. Це може стати стимулом для подальшої кар'єри в науковому середовищі.

Крім того, наукові дослідження допомагають студентам збільшити свою впевненість і навички комунікації. Беручи участь у конференції, студенти взаємодіють з іншими учасниками, представляють свої ідеї та дослідження, намагаючись якнайефективніше презентувати свої результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стало доброю традицією узагальнювати наукові доробки молоді [1], що дає уявлення про надшироке коло наукових інтересів сучасних студентів та їхніх керівників. Очевидно, що нинішній глобальний стан невизначеності для України суттєво підсилюється воєнним станом, який вносить суттєві корективи в усі сфери життєдіяльності українського суспільства. Надзвичайна актуальність цього питання підтверджується як представленими науковими доробками молоді, так і численними дослідженнями науковців кафедри економічної теорії, яка адмініструє підготовку фахівців за бакалаврською освітньою програмою «Бізнес-економіка».

Так, А. А. Гриценко (А. А. Hrytsenko) та О. А. Гриценко (О. А. Hrytsenko) підкреслюють актуальність середньострокових цілей забезпечення сталого розвитку та довгострокового процесу формування нової інформаційної та мережевої економіки в контексті післявоєнної відбудови економіки України [2]. О. С. Марченко (О. S. Marchenko) зосередилась на макрорівні, доводячи, що в умовах воєнного часу метою інституційної безпеки підприємства є його збереження як цілісної господарської системи й інституційної форми підприємства [3; 4]. Підприємство та його готовність до майбутнього, питання підривної конкуренції та управлінського консалтингу є предметом дослідження Л. С. Шевченко (L. S. Shevchenko) [5–7]. У той же час для бізнес-структур, особливо малих і середніх, болючим питанням є зміни в режимі оподаткуван-

¹ Економіка, підприємництво та економічна освіта в умовах сучасних викликів : матеріали регіон. наук.-практ. конф. молодих учених, м. Харків, 31 берез. 2023 р. : електрон. наук. вид. / за заг. ред. О. С. Марченко ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. екон. теорії. Харків : Право, 2023. 68 с.

ня під час війни, який, зазначає Р. О. Піскунов (R. O. Piskunov), має допомогти підприємцям не втратити свій бізнес [8]. Не слід також забувати про існування в країні злочинності: її економічне підґрунтя та суспільні витрати на покарання злочинців досліджує М. В. Іващенко (M. V. Ivashchenko) [9].

Науковці кафедри також активно підтримують талановиту молодь у прагненні аргументувати можливості відбудови й подальшого сталого розвитку України. Зокрема, О. А. Гриценко, Л. В. Нечипорук (L. V. Nychyporuk), К. С. Зеленська (K. S. Zelenska) і К. П. Свириденков (K. P. Svyrydenkov) зосередили свою увагу на загрозах, з якими зіштовхнувся український агробізнес, та проблемах фінансової та продовольчої безпеки, що виникли у зв'язку з воєнними діями [10]. О. С. Марченко, Л. С. Шевченко, Н. А. Минко (N. A. Mynko) та І. В. Нестеренко (I. V. Nesterenko) узагальнили перспективи ефективного функціонування вітчизняних підприємств у чинному правовому середовищі [11].

Мета статті – проаналізувати та узагальнити основні напрями наукових досліджень молодих науковців-економістів та ключові проблеми, що актуалізовані в їхніх дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Дистанційний режим не завадив провести змістовну конференцію із жвавим обговоренням тих практичних питань, які найбільше турбують молодих науковців. Хотілося б зупинитися на найцікавіших доповідях, що викликали активну дискусію, та, судячи з проявленого інтересу, матимуть продовження в наступних наукових дослідженнях.

1. Нова економічна конфігурація світу

Очевидно, що студентів, які навчаються під час війни, найбільше цікавить питання як подальшого розвитку повоєнної України, так і тих кардинальних змін, що відбуваються в глобальній економіці зараз. Ці зміни торкнулися всіх глобальних ринків, конфігурацій основних гравців світової економіки, формування нового глобального циклу, що турбує молодь як із наукової точки зору, так і в ракурсі майбутньої професійної діяльності.

К. А. Волковська (K. A. Volkovska) та к.е.н., доц. **Н. В. Можайкіна** (N. V. Mozhaikina) у доповіді «Матеріальна допомога як фінансовий інструмент запобігання зростанню рівня бідності в умовах воєнного часу» досліджують важливість матеріальної допомоги населенню в умовах воєнного часу та зазначають, що Україна стикається з серйозною проблемою бідності, яка виникає з різних причин, таких як економічні, соціально-медичні, демографічні, освітньо-кваліфікаційні, політичні, регіонально-географічні, релігійно-філософські та психологічні. У сучасний період на перший план вийшли такі політико-економічні чинники, як повномасштабна війна та економічна рецесія, які призводять до зростання рівня бідності. За наведеними авторками

прогнозами, у 2023 р. в Україні очікується значне збільшення рівня бідності, який може досягти 57,6–79,3%. Згідно з аналізом Світового банку, 25% населення України живуть у бідності станом на кінець 2022 р., і ця цифра може зрости до 55% до кінця 2023 р.

Вирішення поточних проблем економіки країни задля забезпечення її функціонування порушує у своєму дослідженні «Економіка України під час війни: ризику та напрями забезпечення стійкості» **А. І. Ворона** (A. I. Vorona). Вона виокремлює низку найважливіших заходів, зокрема: підтримка внутрішнього ринку, що забезпечить збереження українськими виробниками своїх позицій на ринку і продовження виробництва товарів та послуг; розвиток інфраструктури, відновлення зруйнованих доріг, мостів, комунікацій, енергетичних та інших об'єктів. Авторка наполягає на заходах із поліпшення бізнес-клімату, створення сприятливих умов для підприємництва та інвестицій у країну, що може бути здійснено шляхом спрощення бюрократичних процедур, покращання правового поля, розвитку інфраструктури та забезпечення стабільності. Наразі Україна отримує фінансову допомогу від міжнародних партнерів, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський Союз та ін. Ця допомога дозволяє країні зберігати свої фінансові резерви та забезпечувати необхідні витрати на утримання ЗСУ. І в той же час Україна розвиває власне виробництво, зокрема підтримує сільське господарство, що постачає населенню харчові продукти та допомагає забезпечити продовольчу безпеку, приплив експортного виторгу тощо.

У доповіді «Перспективи переходу розвинених країн світу на альтернативні джерела енергії через російську військову агресію» **А. А. Вус** (A. A. Vus) зазначає, що однією з головних тенденцій розвитку сучасного світу є збільшення уваги до екології та енергоефективності. Це веде до прискореного переходу розвинених країн на альтернативні джерела енергії, такі як вітро-, сонячна-, гідро-, біомасова та геотермальна енергія, та зменшує залежність від імпорту нафти та газу, що набуває особливої ефективності в умовах російсько-української війни. Розвинені країни світу поступово переходять на альтернативні джерела енергії, щоб зменшити свою залежність від нафти та газу. Саме прискорений перехід на альтернативні джерела енергії, на думку автора, дозволяє зменшити залежність від імпорту енергоресурсів та знизити екологічний вплив виробництва енергії.

А. В. Гетманчук (A. V. Hetmanchuk) у доповіді «Вплив глобалізаційних процесів на показники зайнятості та бідності в економіці розвинутих країн та країн із новоствореним ринком» обґрунтовує, що глобалізація охопила все світове господарство у XXI ст., приносячи безумовні вигоди деяким країнам, але стаючи перешкодою для соціально-трудова відносин і збільшуючи роз-

рив між багатими і бідними країнами. Економічно розвинені країни отримують основні фінансові переваги від глобалізації, а країни БРІКС стають більш вагомим ринковою силою.

Глобальні проблеми є результатом об'єктивних процесів сучасного світу, які виникають через розвиток продуктивних сил, природно-кліматичних умов, соціально-політичних конфліктів і науково-технічних можливостей. Цій проблемі присвячено доповідь **Д. О. Григорової** (D. O. Gryhorova) «Глобальні економічні проблеми сучасності: причини виникнення та їх наслідки». Авторка зазначає, що потужним поштовхом для зростання глобальних проблем став розвиток науково-технічних і технологічних можливостей, який призвів до створення ядерної, хімічної і бактеріологічної зброї, порушивши геополітичний баланс. Крім того, розвиток соціально-політичних та економічних конфліктів світового співтовариства також сприяє глобальним проблемам і загрозам, зокрема загрозам ядерної війни і гонці озброєнь. Розв'язання глобальних проблем вимагає переходу до вищого рівня організації, цілей і інтегрованості людства. Це неможливо реалізувати силами окремих держав або міждержавних асоціацій, тому необхідна якісна науково-практична платформа, що забезпечує інтеграцію спільних зусиль.

Як зазначає **С. В. Дубинка** (S. V. Dubynka) у своїй доповіді «Вплив війни в Україні на глобальну економіку та перспективи післявоєнного відновлення країни», військовий конфлікт в Україні вплинув на економіку країни через припинення торгівлі, руйнування інфраструктури та втрату трудових ресурсів. Це також вплинуло і на світову економіку загалом, зокрема на міжнародну торгівлю, енергетику, інвестиції та міжнародну політичну ситуацію. Загальний вплив на світову торгівлю був невеликим, але війна призвела до занепокоєння щодо перебоїв у постачанні газу з Росії та спричинила збільшення інвестицій в альтернативні джерела енергії. Війна в Україні негативно вплинула на світову торгівлю в цілому, спричинила нестабільність у регіоні та скоротила іноземні інвестиції, але, незважаючи на це, деякі інвестори все ще бачать можливості на українському ринку. Автор переконаний, що перспективи України після війни залежать від тривалості конфлікту, рівня руйнувань і здатності уряду та міжнародної спільноти підтримувати зусилля з реконструкції та відновлення.

Безсумнівно, Україна зазнала великих змін унаслідок війни. **Д. Д. Спаських** (D. D. Spasskykh) у доповіді «Адаптація банківського сектору до сучасних викликів» зосереджує увагу на тому, що стан війни призвів до зникнення деяких старих бізнес-еліт, водночас зростає роль сектору інформаційних технологій і компаній з «економіки знань». Банки пережили складну адаптацію та наразі активно підтримують малі та середні бізнеси. Оскільки малий

і середній бізнес є основною силою економіки України, автор вважає, що банки повинні надавати ефективні інструменти й ресурси для відновлення ділової активності.

Питання енергетичної залежності України порушує **А. А. Чертил** (A. A. Chertyl) у своїй доповіді «Потенціал внутрішнього ринку нафти та нафтопродуктів України» та зазначає, що Україна має низький обсяг видобутку нафти, що значно менше за її потреби. Українська нафтопереробна галузь зазнала значного зниження рентабельності через коливання світових цін на нафту, зростання попиту та тарифів на транспортування нафтопродуктів. Це призводить до зниження конкурентоспроможності вироблених в Україні нафтопродуктів і загрожує енергетичній безпеці країни, особливо у воєнний період, коли потреба в пальному зростає.

Економічним циклам, які є невід’ємною складовою економіки, присвячено ще одне дослідження **А. А. Чертил** (A. A. Chertyl) «Антициклічне регулювання економіки». Економіка постійно змінюється і вивчається через аналіз макроекономічних показників та їхньої динаміки. Сучасний досвід макроекономічного регулювання підтверджує, що саморегуляція циклічності в економіці неможлива, тому антициклічна політика є одним із напрямів загальної соціально-економічної політики держави та пов’язана з регулюванням кон’юнктури національного господарства. Мета держави – висока якість життя, економічний розвиток і рівномірний розподіл доходів, а неефективне керівництво може призвести до кризи та зниження соціального статусу населення. Україна перебуває в стані війни, що негативно впливає на економіку та стабільність країни, а, на переконання авторки, управління економічними процесами повинно бути спрямовано на боротьбу з макроекономічною нестабільністю та забезпечення продовольчої та експортної безпеки, стабільності банківської системи та підтримки армії.

М. С. Юрась (M. S. Yuras), досліджуючи питання «Економіка в умовах сучасних викликів», доходить висновку, що Україна – це країна, що розвивається, але стикається зі складнощами через політичну, економічну та соціальну нестабільність. З 1990-х рр. економіка країни пройшла кілька кризових періодів, але з 2000 р. ВВП зростав до 2008 р. Проте фінансова криза 2008–2009 рр. і конфлікт на сході країни спричинили зниження темпів розвитку, і країна зазнала кризових процесів. Починаючи з 2014 р. українська економіка стикалася з новими випробуваннями, включаючи пандемію COVID-19, яка значно зашкодила всім секторам економіки. У лютому 2022 р. Росія напала на Україну, викликавши безпрецедентну кризу, що зумовила падіння ВВП країни на понад 30%. Українська економіка, на думку авторки, зазнала впливу кількох факторів, зокрема збільшення безробіття, зменшення робочих

місць і падіння доходів суспільства, а також блокування морських портів, які забезпечували більше 60% експорту. Рішучі дії Національного банку України змогли втримати банківську систему від падіння. Банки масово знижували свої видатки, що дало змогу навіть невеликим установам втриматися на ринку. НБУ ввів заборони та обмеження на продаж безготівкової валюти населенню, але вже в 2022 р. дозволив банкам продавати валюту громадянам у рамках розміщення валюти на депозитах строком від 3 календарних місяців. Також особливим викликом для української економіки стали терористичні атаки Росії по енергосистемі України.

2. Бізнес як драйвер соціально-економічного розвитку

Слід зазначити, що підвищений інтерес студентської молоді до процесу функціонування бізнесу не є випадковим, оскільки саме він забезпечує збільшення виробництва, зростання зайнятості, розвиток нових технологій та інновацій, підвищення конкурентоспроможності та залучення інвестицій. Успішні бізнес-ідеї та підприємництво стимулюють економічне зростання, що призводить до покращання рівня життя та благополуччя суспільства. Але війна в Україні супроводжується серйозними економічними проблемами для бізнесу. Перш за все це зниження попиту на товари й послуги, нестабільність валютного курсу, неефективність митної політики та транспортних перевезень, несприятливий інвестиційний клімат. Крім того, війна викликає загрозу безпеці та стабільності бізнесу. Усі ці фактори роблять управління бізнесом у складних умовах викликом для підприємців в Україні в різних секторах економіки, що знаходить відображення в студентських наукових дослідженнях.

У дослідженні «Цифрові технології як чинник трансформацій державного управління» д.е.н., професорка **Л. О. Українська** (L. O. Ukrainka) та **В. С. Ворона** (V. S. Vorona) звертають увагу на те, що трансформація системи державного управління підвищує ефективність управління в суспільстві, особливо у воєнний час. Інформаційно-комунікаційні технології впливають на управління в державному та недержавному секторах, а цифрові технології дозволяють підвищити ефективність державного управління, інтегруючись у процес розроблення політики. Автори переконані, що використання технологій Індустрії 4.0 дозволяє реалізувати різні варіанти державної політики. Для планування діяльності органів влади використовуються цифрові технології, що залежать від горизонту планування: для стратегічного планування доцільним є застосування аналітики на основі «великих даних», а для тактичного планування можуть знадобитися технології штучного інтелекту та «інтернету речей». На етапі моніторингу використовуються платформні рішення, які дозволяють отримати нові дані про результативність програм та органів держав-

ної влади. Нарешті, як зазначають автори, на етапі оцінки та корекції результатів діяльності можуть знадобитися елементи штучного інтелекту та методи, пов'язані з реалізацією «заснованої на доказах» політики.

У доповіді **М. В. Батаєвої** (M. V. Bataieva) «Місія та візія підприємства: зміст та особливості визначення» йдеться про те, що багато людей в Україні мають інтерес до створення власного бізнесу, проте не всі знають, як правильно формулювати місію та візію свого підприємства. Місія підприємства описує його призначення, цілі та напрями діяльності, продукти або послуги, які воно виробляє, принципи та корпоративні цінності, а також пріоритети підприємства. Візія підприємства – це образне представлення його успішного майбутнього та мотивуюча картинка для підприємців і працівників фірми. Місію необхідно сформулювати на початку роботи підприємства, вона повинна розповісти про філософію, продемонструвати настрій і ставлення до суспільства та адресатів повідомлення, спонукати до певних дій, які необхідні підприємству. У місії закладаються головні питання: для чого саме створено підприємство, яка концепція його розвитку, яку головну думку підприємство хоче донести своєю роботою, які є інтереси та завдання окрім прибутку. Місія та візія є головними стратегічними орієнтирами розвитку підприємства. Авторка переконана, що місія повинна бути чесно і зрозуміло сформульованою, рухати справу вперед і давати відповідь на запитання: навіщо я веду цей бізнес? Що він мені дає важливого? Візія – це мрія організації, погляд у майбутнє на те, яким сподівається стати підприємство.

Сучасна економічна діяльність характеризується високим рівнем конкуренції та, на думку **О. С. Калмикової** (O. S. Kalmykova), вимагає спеціального дослідження й оцінювання. У доповіді «Маркетингові дослідження конкурентного середовища підприємства» авторка обґрунтовує, що оцінювання діяльності основних конкурентів має особливе значення, оскільки дозволяє підприємству повною мірою оцінити перспективи успіху в певній галузі ринку та визначити пріоритетні цілі. Аналіз конкурентів може допомогти підприємству підвищити ефективність діяльності в цілому, реагувати швидше на дії конкурентів, удосконалювати систему навчання та підвищення кваліфікації працівників. Для цього необхідно систематично збирати актуальну інформацію про конкурентів, розробляти план дій щодо протистояння їм, вивчати їхній потенціал, майбутні дії та цілі. Виділення стратегічних груп конкурентів дозволяє зробити процес аналізу конкурентної діяльності більш керованим.

Про малий бізнес як важливий елемент ринкової економіки, який стимулює інновації, забезпечує нові робочі місця, підтримує економічне зростання та конкуренцію, сприяє розвитку місцевої економіки, забезпеченню стабіль-

ності та є джерелом податкових надходжень для держави йдеться в доповіді **Д. М. Кубрака** (D. M. Kubrak) «Проблеми малого бізнесу України в умовах військового стану». Незважаючи на обмежені фінансові ресурси та вимоги щодо регулювання та бюрократію, малий бізнес може отримати допомогу від держави через програми розвитку, кредити, гранти та спрощення процедур. Гнучкість і персоналізований підхід до клієнтів, на думку автора, є основними перевагами малого бізнесу. Українські малі та середні підприємства стикаються зі зниженням попиту, втратою традиційних ринків, збільшенням витрат і зниженням продуктивності праці, а невизначеність майбутнього та неможливість побудови стратегій є додатковими проблемами. Держава активно підтримує малі та середні підприємства за допомогою фінансової підтримки, стимулювання експорту, консультацій та допомоги бізнесу в разі збитків, дерегуляції та підтримки інноваційної інфраструктури.

Військовий конфлікт в Україні вплинув на всі сторони життя: політику, економіку, суспільство, духовність. **А. О. Куковинець** (A. O. Kukovynets) у доповіді «Бізнес України в умовах війни» зазначає, що бізнес-сектор сильно постраждав: деякі компанії повністю закрилися, інші призупинили свою діяльність, а якісь були змушені переїхати. Власники бізнесу зіткнулися з низкою проблем, включаючи зміну своєї бізнес-моделі, пошук нових співробітників і постачальників, мінімізацію проблем із логістикою та пошук фінансування, одночасно вирішуючи питання безпеки. З лютого 2022 р. український бізнес зазнав збитків на 87 мільярдів доларів, причому найбільший відсоток постраждалих підприємств знаходиться у східній частині країни. Власники бізнесу також стикаються з моральними труднощами, наприклад працівники страждають від хронічної втоми через постійний тиск підвищення продуктивності. Україна має низку програм підтримки малого та середнього бізнесу, включаючи пільгове кредитування та грантові програми, що сприяють створенню та розвитку підприємств. Однак у регіонах, що страждають від війни, таких як Харківська область, існують додаткові труднощі. Бізнес, який був релокований унаслідок війни, має низьку ймовірність повернення. Більшість підприємців змушені переїжджати через відсутність фінансової допомоги від держави, що, на думку авторки, також ускладнює залучення міжнародних інвестицій.

А. А. Панчук (A. A. Panchuk) у доповіді «Формування конкурентної стратегії підприємства» підкреслила, що конкурентна стратегія полягає у формуванні стійких конкурентних переваг, які дозволяють досягати недоступних для суперників рентабельних позицій. Вона має на меті зміцнення ринкових позицій і задоволення клієнтів. Кожне підприємство розробляє свою унікальну стратегію конкуренції, враховуючи ринкові потреби, особливості та тенденції розвитку

економіки. Основні етапи планування і реалізації конкурентної стратегії включають аналіз середовища, визначення здатності до конкуренції, визначення стратегії конкурування, реалізацію та аналіз результатів. Формування конкурентної стратегії базується на аналізі конкурентів та використанні різних джерел інформації. Авторка переконана, що оцінка конкурентів допомагає виявити найбільш ефективні дії підприємства та досягнути стратегічних цілей.

У доповіді **Т. В. Пелих** (T. V. Pelykh) «Бізнес та держава: економіко-правові механізми захисту суспільних та приватних інтересів» авторка розмірковує над тим, що ділові та державні інтереси не завжди збігаються, і важливо забезпечити баланс між ними, зокрема у сфері державних закупівель. Прозорість та ефективність закупівель, на думку доповідачки, є ключовими, а система ProZorro надає значні можливості для малих і середніх підприємств, а також бюджетних установ. Утім необхідно враховувати економічні інтереси суспільства та запобігати порушенням їх. У цьому процесі важливу роль відіграє правоохоронна система, зокрема прокуратура.

У глобалізованому світі конкуренція продовжує бути важливим елементом ринкового механізму. Українська економіка потребує дослідження теорії конкуренції, щоб розвиватися та підвищувати свої конкурентні переваги. На цьому питанні зосереджується **Г. О. Райлян** (H. O. Railian) і в доповіді «Конкуренція та співпраця як механізми координації глобальної економіки» розглядає проблеми, пов'язані з вільною конкуренцією, зауважуючи, що координаційний механізм може допомогти зменшити суспільні витрати, пов'язані з конкуренцією. Витрати можуть бути пов'язані з банкрутством, неповним обліком екстерналій, коротким плануванням рішень, утворенням фінансових «бульбашок», трансформацією ринкових структур та іншими факторами. Сучасна ринкова економіка, на думку авторки, базується не тільки на конкуренції, а й також на співпраці, яка мінімізує владу, засновану на насильстві, та дозволяє вибирати партнерів та форми координації. Співпраця може бути позитивною, що передбачає досягнення суспільних інтересів, або негативною, що ґрунтується на залученні аутсайдерів. Нові форми співробітництва виникають завдяки ускладненню технологій та зростанню добробуту. У сучасній економіці взаємодія конкуренції та співпраці породжує нові форми організації бізнесу.

Глобальний ринок майбутнього винагороджуватиме компанії, які цінують підприємницький ризик та інвестують у свій інтелектуальний капітал, забезпечують індивідуальне зростання, дружні до довкілля політики та використовують ефективне керівництво, переконує **Я. В. Риженко** (Ya. V. Ryzhenko) у доповіді «Джерела конкурентних переваг підприємств у XXI столітті». Конкурентна перевага пов'язана зі структурою витрат, брендингом, якістю

товарної пропозиції, мережею дистрибуції, інтелектуальною власністю та обслуговуванням клієнтів. Термін «конкурентна перевага» належить до світу бізнесу та може бути також застосований до країни, організації або навіть людини. Порівняльна перевага не означає, що продукт чи послуга кращі, вона лише показує, що фірма може запропонувати товар або послугу тієї ж цінності за нижчою ціною. Фактори впливають на сильні та слабкі сторони підприємства при порівнянні їх зі змінними інших підприємств з метою виявлення конкурентних переваг. До основних джерел конкурентних переваг авторка відносить: диференціацію атрибутів продукту, готовність клієнтів платити, цінову дискримінацію та пакетне ціноутворення. Конкурентна перевага залежить від ефективного використання ресурсів фірми, а переваги масштабу можуть стосуватися як пропозиції, так і попиту.

Конкуренція є рушійною силою ринкової економіки, що забезпечує боротьбу між підприємствами на ринку для отримання кращих умов продажу своїх товарів і збуту. **А. С. Тиханська** (A. S. Tykhanska) у своїй доповіді «Конкурентна діагностика фірми: зміст і форми організації» розглядає чотири види ринкових структур: чиста, монополістична, олігополістична конкуренція та монополія. Конкурентне середовище має велику кількість господарських суб'єктів, які конкурують між собою за кращі позиції на ринку. Для діагностики конкурентного середовища використовують три види методів: аналітичну, експертну діагностику та діагностику на моделі. Аналітична діагностика заснована на використанні маркетингових і статистичних методів, експертна – на контактних методах, а діагностика на моделі – на імітаційному моделюванні. Використана в дослідженні модель М. Портера, яка включає п'ять конкурентних сил, широко застосовується для визначення природи та інтенсивності конкуренції в галузі. Ця універсальна модель, яка враховує спільні риси всіх ринків, дозволяє діагностувати конкурентне середовище. Результати діагностики, як резюмує авторка, необхідні для формування маркетингової інформації та розроблення політики конкуренції фірми.

Українські підприємства шукають нові підходи до управління конкурентоспроможністю через зростання конкуренції та зміни в економіці. **Б. І. Чубенко** (B. I. Chubenko) в доповіді «Розроблення конкурентної стратегії підприємства» зазначає, що конкуренція є головним регулятором ринкової економіки, тому підприємства змушені зосередитися на підвищенні своєї конкурентоспроможності, яка є критерієм економічної доцільності. Для досягнення цієї мети підприємства повинні проводити аналіз та оцінку факторів конкурентного середовища, виявляти чинники негативного впливу та ризиків. Однак автор доходить висновку, що вітчизняні підприємства мають складнощі стосовно використання аналітичного інструментарію. Маркетингова стра-

тегія підприємства має бути розроблена за логічно-послідовними етапами, що забезпечить об'єктивний результат.

Важливим, на думку автора, є розроблення такої стратегії, що задовольнить вимоги споживачів і забезпечуватиме максимальні прибутки й конкурентоспроможність. Кожне підприємство має формувати власну маркетингову конкурентну стратегію. Прийоми економічного і стратегічного аналізу становлять основу методологічного інструментарію для розроблення маркетингової стратегії підприємства. Є алгоритм формування маркетингової стратегії, який забезпечує ефективну роботу підприємства на всіх рівнях його діяльності. Проте ця технологія не дає відповіді на питання щодо точного складу всіх етапів формування стратегії та оцінювання її ефективності. Тому доповідач переконаний у необхідності продовжувати досліджувати цю проблему.

В. Д. Шароварова (V. D. Sharovarova) зазначила, що в Україні з'явився новий вид недобросовісної конкуренції – промислове шпигунство. У своїй доповіді «Конкурентна розвідка: сутність та цілі» авторка відзначає, що більшість компаній використовують законні методи збору інформації про конкурентів, але є й ті, що застосовують протиправні дії. Керівники підприємств і менеджери використовують конкурентну розвідку для запобігання шпигунству та досягнення успіхів. Авторка переконує, що завдання служби безпеки полягає в захисті конкурентних переваг підприємства та запобіганні промислому шпигунству. Для цього служба займається вивченням конкурентів, ринку, внутрішнього середовища компанії, демографічної ситуації, використанням нових технологій і багато іншого. В алгоритмі конкурентної розвідки доповідачка виділяє кілька етапів: визначення мети, збір інформації з відкритих джерел, оброблення та аналіз отриманої інформації, підготовка рекомендацій для керівництва підприємства. Конкурентна розвідка є важливим заходом для забезпечення конкурентоспроможності підприємства та захисту його від промислового шпигунства в умовах глобальної конкуренції.

Висновки. Наукова конференція з економіки була надзвичайно цікавою та змістовною. Молоді вчені змогли продемонструвати свої знання та дослідження на різні теми. Присутні мали можливість вислухати різноманітні доповіді, які будуть корисними для подальшої роботи у сфері бізнес-економіки. Багато уваги учасниками було приділено актуальним проблемам, що виникли в економіці України у зв'язку з військовими діями. Загалом конференція виявила великий потенціал студентів, які навчаються в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за освітньою програмою «Бізнес-економіка» та в інших університетах м. Харкова і, не зважаючи на всі складнощі воєнного часу, доводять свою здатність до активного наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко І. В. Бізнес, освіта, консалтинг: дискусійні питання в дослідженнях молодих науковців. *Економічна теорія та право*. 2022. №4 (51). С. 76–91. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-51-4-76>.
2. Hrytsenko A. A., Hrytsenko O. A. Economic contradictions of globalization and localization under the hybrid war and post-war reconstruction. *Економічна теорія та право*. 2022. №3 (50). С. 9–24. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-9>.
3. Марченко О. С. Інституційна безпека підприємства та її забезпечення в умовах воєнного часу. *Економічна теорія та право*. 2022. №3 (50). С. 86–105. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-86>.
4. Марченко О. С., Ярмак О. В. Техніко-технологічні та наукові чинники трансформацій управлінського консалтингу. *Економічна теорія та право*. 2023. №1 (52). С. 52–68. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-52>.
5. Шевченко Л. С. Готовність до майбутнього як конкурентна перевага компанії. *Економічна теорія та право*. 2022. №3 (50). С. 124–137. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-124>.
6. Шевченко Л. С. Підrivна конкуренція: загрози чи нові можливості бізнесу? *Економічна теорія та право*. 2023. №1 (52). С. 30–51. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-30>.
7. Шевченко Л. С., Нестеренко І. В. Управлінський консалтинг в умовах законодавчих та інформаційних обмежень. *Економічна теорія та право*. 2023. №1 (52). С. 69–86. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-69>.
8. Піскунов Р. О. Особливості оподаткування ФОП в Україні під час воєнного стану: консалтинговий підхід. *Економічна теорія та право*. 2022. №2 (49). С. 145–147. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-49-2-145>. (У статті: Бізнес-консалтинг у нових реаліях господарської діяльності в Україні. Круглий стіл у редакції збірника наукових праць «Економічна теорія та право», 2 червня 2022 року / упоряд. О. С. Марченко).
9. Іващенко М. В. Економічне підgrунтя злочинності та суспільні витрати на покарання злочинців. *Економічна теорія та право*. 2022. №3 (50). С. 106–123. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-106>.
10. Гриценко О. А., Нечипорук Л. В., Зеленська К. С., Свириденков К. П. Новітні напрями бізнес-консалтингу. *Економічна теорія та право*. 2022. №4 (51). С. 20–43. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-51-4-20>.
11. Марченко О. С., Шевченко Л. С., Минко Н. А., Нестеренко І. В. Підприємство у правовому середовищі: актуальні проблеми ефективного функціонування. *Економічна теорія та право*. 2022. №4 (51). С. 44–68. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-51-4-44>.

REFERENCES

1. Borysenko, I. V. (2022). Biznes, osvita, konsal'tynh: dyskusiini pyttannia v doslidzhenniakh molodykh naukovtsiv [Business, education, consulting: debatable issues in the research of young scientists]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic*

- Theory and Law*, 4(51), 76–91. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-51-4-76> [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, A. A., & Hrytsenko, O. A. (2022). Economic contradictions of globalization and localization under the hybrid war and post-war reconstruction. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(50), 9–24. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-9>
 3. Marchenko, O. S. (2022). Instytutsiina bezpeka pidpriemstva ta yii zabezpechennia v umovakh voiennoho chasu [Enterprise's institutional security and its ensuring in wartime conditions]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(50), 86–105. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-86> [in Ukrainian].
 4. Marchenko, O. S., & Yarmak, O. V. (2023). Tekhnikotekhnolohichni ta naukovi chynnyky transformatsii upravlinskoho konsal'tynhu [Technical, technological and scientific factors of management consulting transformations]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1(52), 52–68. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-52> [in Ukrainian].
 5. Shevchenko, L. S. (2022). Hotovnist do maibutnoho yak konkurentna perevaha kompanii [Future readiness as a company's competitive advantage]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(50), 124–137. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-124> [in Ukrainian].
 6. Shevchenko, L. S. (2023). Pidryvna konkurentsii: zahrozy chy novi mozhlyvosti biznesu? [Disruptive competition: Threats or new business opportunities?]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1(52), 30–51. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-30> [in Ukrainian].
 7. Shevchenko, L. S., & Nesterenko, I. V. (2023). Upravlinskyi konsal'tynh v umovakh zakonodavchykh ta informatsiinykh obmezhen [Management consulting in conditions of legislative and informational restrictions]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1(52), 69–86. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-69> [in Ukrainian].
 8. Piskunov, R. O. (2022). Osoblyvosti opodatkovannya FOP v Ukrayini pid chas voennogo stanu: konsal'tyngovy pidhid [Peculiarities of individual entrepreneurs taxation in Ukraine during martial law: A consulting approach] (Marchenko O. S. (Ed.), *Biznes-konsal'tynh u novykh realiiakh hospodarskoi diialnosti v Ukraini. Kruhlyi stil u redaktsii zbirnyka naukovykh prats «Ekonomichna teoriia ta pravo», 2 chervnia 2022 roku* [Business consulting in new realities of economic activity in Ukraine. Round-table discussion at the editorial office of the collection of scientific papers «Economic Theory and Law», 02 June 2022]). *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 2(49), 145–147. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-49-2-112> [in Ukrainian].
 9. Ivashchenko, M. V. (2022). Ekonomichne pidgruntia zlochynnosti ta suspilni vytraty na pokarannia zlochyntsiiv [The economic background of crime and the social costs of criminal punishment]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(50), 106–123. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-106> [in Ukrainian].
 10. Hrytsenko, O. A., Nechyporuk, L. V., Zelenska, K. S., & Svyrydenkov, K. P. (2022). Novitni napriamy biznes-konsal'tynhu [The newest directions of business consulting]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(51), 20–43. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-51-4-20> [in Ukrainian].

11. Marchenko, O. S., Shevchenko, L. S., Mynko, N. A., & Nesterenko, I. V. (2022). Pidpryiemstvo u pravovomu seredovyshchi: aktualni problem efektyvnoho funktsionuvannia [Enterprise in a legal environment: actual problems of effective functioning]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(51), 44–68. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-51-4-44> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.04.2023

Стаття пройшла рецензування 10.05.2023

Статтю рекомендовано до опублікування 26.05.2023

M. V. IVASHCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ECONOMY, ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC EDUCATION IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES: SCIENTIFIC RESEARCH OF YOUTH WITH THE PROBLEM OF RECONSTRUCTION AND FURTHER SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Problem setting. On March 31, 2023, the Department of Economic Theory of the Yaroslav Mudryi National Law University held a regional scientific and practical conference of young scientists «Economics, entrepreneurship and economic education in the conditions of modern challenges» online, in which not only students and scientists of the Faculty of Private Law participated and entrepreneurship of University, as well as Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics and O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Recent research and publication analysis. The question of the functioning of the economy in wartime is relevant and can be traced in numerous studies. Thus, A. Hrytsenko and O. Hrytsenko (2022) emphasize the relevance of the medium-term goals of ensuring sustainable development and the long-term process of forming a new information and network economy in the context of the post-war reconstruction of Ukraine's economy. Marchenko (2022), Marchenko and Yarmak (2023) focused on the institutional security of the enterprise and its preservation as a complete economic system and institutional form of entrepreneurship.

The enterprise and its readiness for the future as a competitive advantage in current conditions, the issue of disruptive competition, and management consulting are the subjects of a study by Shevchenko (2022; 2023), Shevchenko and Nesterenko (2023). Piskunov (2022) analyzes the changes in the taxation regime during the war. It is a painful issue for business structures, especially small and medium ones. We should also not forget about the existence of crime in the country. Its economic basis and social costs of punishing criminals are investigated by Ivashchenko (2022).

Hrytsenko, Nechyporuk, Zelenska and Svyridenkov (2022) focused their attention on the threats faced by Ukrainian agribusiness and the problems of financial and food security that arose in connection with military actions. Marchenko, Shevchenko, Mynko and Nesterenko (2022) summarized the prospects for effective functioning of domestic enterprises in the current legal environment.

Paper objective is to summarize and analyze the main directions of scientific research of young economist scientists, key problems actualized in their research.

Paper main body. It is obvious that students studying during the war are most interested in the further development of both post-war Ukraine and the drastic changes taking place in the global economy now. These changes affected all global markets, configurations of the main players of the world economy, the formation of a new global cycle, which worries young people both from a scientific point of view and from the perspective of future professional activity.

The increased interest of student youth in the process of business operation is explained by the fact that it ensures an increase in production, growth in employment, development of new technologies and innovations, increase in competitiveness and attraction of investments. Successful business ideas and entrepreneurship drive economic growth, which leads to improved living standards and societal well-being. But the war in Ukraine is accompanied by serious economic problems for business. First of all, it is a decrease in the demand for goods and services, the instability of the exchange rate, the inefficiency of customs policy and transportation, and an unfavourable investment climate.

Conclusion. A lot of attention was paid by the participants to the actual problems that arose in the economy of Ukraine in connection with the military actions. In general, the conference showed the great potential of students studying in the «Business-Economics» educational program and, despite all the difficulties of the wartime, showed the ability of the students of education for active scientific research.

Short abstract for an article

Abstract. The article summarizes and analyzes the main range of issues related to the modern economy of Ukraine in the conditions of the war and the future post-war recovery, which are highlighted in the scientific research of students and presented at the regional scientific and practical conference of young scientists «Economics, entrepreneurship and economic education in the conditions of modern challenges» (March 31, 2023, Yaroslav Mudryi National Law University).

Key words: business economy, wartime economy, global economy, enterprise, competition, conference.

Article details:

Received: 23 April 2023

Revised: 10 May 2023

Accepted: 26 May 2023

Рекомендоване цитування: Іващенко М. В. Економіка, підприємництво та економічна освіта в умовах сучасних викликів: наукові дослідження молоді з проблем відбудови та подальшого сталого розвитку України. *Економічна теорія та право*. 2023. №2 (53). С. 85–101. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-53-2-85>.

Suggested citation: Ivashchenko, M. V. (2023). Ekonomika, pidpriemnytstvo ta ekonomichna osvita v umovakh suchasnykh vyklykiv: naukovi doslidzhennia molodi z problem vidbudovy ta podalshoho staloho rozvytku Ukrainy [Economy, entrepreneurship and economic education in the conditions of modern challenges: Scientific research of youth with the problem of reconstruction and further sustainable development of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 2(53), 85–101. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-53-2-85> [in Ukrainian].